Tradycje muzyczne Tatarów polsko-litewskich

W wyniku analizy materiałów źródłowych, rozmów z historykami oraz osobami pamiętającymi dokładnie okres międzywojenny i czas po zakończeniu wojny oraz lata późniejsze ukazuje się obraz tradycji muzycznych Tatarów polskich. Określenie „tradycje muzyczne" jest zdecydowanie przewrotne, gdyż Tatarzy polscy jako grupa nie wytworzyli swojego, odrębnego stylu muzycznego, nie kultywowali melodii tradycyjnych, ani nie posiadali instrumentów charakterystycznych dla Tatarów mieszkających w Baszkirii, Tatarstanie bądź na Krymie.

Ogólnopolskie spotkanie młodzieży tatarskiej w Nowogródku, 27-29.08.1936[1]

Rozbudzona świadomość i duma z odrębności etnicznej sprawiła, iż Tatarzy polsko-litewscy próbowali tworzyć własne zespoły artystyczne prezentujące tatarską muzykę i taniec, jednakże było to trudnym wyzwaniem z powodu braku własnej twórczości ludowej. Pierwsze próby odbyły się jeszcze przed drugą wojną światową. Kolejna udana próba założenia i prowadzenia zespołu miała miejsce w 1999 roku.

Niezależnie od chęci stworzenia własnych zespołów artystycznych, Tatarzy polscy bardzo lubili dobrą zabawę, czego wyrazem jest tradycja organizacji balów i zabaw sprzyjających integracji członków mniejszości etnicznej.

Bale

W tradycji tatarskiej tak radosne wydarzenia jak święta były obchodzone bardzo uroczyście – rozpoczynały się modlitwą w meczecie, odwiedzinami grobów bliskich na mizarach (cmentarzach), następnie spotykano się w gronie rodziny, w domach parafialnych oraz na zabawach tanecznych i balach.

Pierwszą zabawę dla członków tej mniejszości etnicznej zorganizowano pod koniec lat 90. XIX wieku w Wilnie – był to wielki bal, na który ściągnęła ludność nie tylko z ziem kresowych czy Królestwa Polskiego, ale także z odległych guberni rosyjskich. W Polsce międzywojennej kontynuowano tradycję bali, patronowały im oddziały Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów RP, a także zarządy gmin wyznaniowych i tatarskie drużyny Związku Strzeleckiego. Z największych zabaw słynęły Wilno, Nowogródek, Słonim oraz Iwje-Murawszczyzna. Odbywały się one również w takich miejscowościach jak: Kleck, Lachowicze, Mir, Iwanowo i Kruszyniany. W Wilnie bale organizowane były w wynajętych lokalach, w mniejszych miejscowościach – w świetlicach ludowych, remizach strażackich, a nawet w prywatnych domach.

Po drugiej wojnie światowej tradycja zabaw tatarskich ponownie odżyła – rozpoczęto od skromnych potańcówek w Bohonikach i Sokółce. Na większych zabawach zaczęto spotykać się dopiero w drugiej

[1] Fotografia ze zbiorów Haliny Szahidewicz

połowie lat 50. XX wieku. Organizatorami byli Tatarzy z Sokółki, później zajęli się tym Tatarzy z Białegostoku. Spotkania tego typu organizowali również Tatarzy, którzy osiedlili się na ziemiach zachodnich i Pomorzu. Do najsłynniejszych należały bale:

- bal w Gorzowie Wielkopolskim w sierpniu 1962 roku, udział wzięli w nim Tatarzy z Ziem Zachodnich i Pomorza;
- bal w Gdańsku zorganizowany 20 września 1969 roku, w spotkaniu wzięli udział Tatarzy z całej Polski;
- bal w Białymstoku w dniu 21 lipca 1974 roku, było to jedno z największych spotkań w powojennych dziejach Tatarów;
- bal w Białymstoku w dniu 20 lipca 1979 roku wyprawiony na zakończenie obchodów 300-lecia osadnictwa tatarskiego na Białostocczyźnie;
- bal zorganizowany w sierpniu 1980 roku w Białymstoku podczas świąt Ramadan Bajram, bal ten stanowił powrót do tradycji uroczystych spotkań w czasie świąt muzułmańskich.

Bale nie różniły się od zabaw polskich. Już przed drugą wojną światową uczestnicy tańczyli w rytm obowiązujących szlagierów, w repertuarze znajdowały się takie tańce jak walc, polka, mazur i oberek oraz melodie ludowe. Niekiedy wielkie bale rozpoczynano polonezem.

Tancerzom towarzyszyła muzyka grana, w zależności od miejsca, przez wynajęte zespoły lub wiejskich grajków[2]. Jak pisze dr Miśkiewicz: *Według tradycji słonimskich na każdą większą zabawę zapraszano orkiestrę wojskową. Próbowano też sięgać do melodii ludowych: krymskich i powołżańskich, propagowanych głównie przez emigrantów tatarskich wywodzących się z Rosji. Ale nie znajdowały one u Tatarów polskich większego uznania. Budziły, co prawda, emocje i wzruszenia, lecz większość z nich wolała melodie polskie, które towarzyszyły im przez całe życie*[3].

Po 1945 roku podczas zabaw i balów bawiono się przy polskich przebojach, chętnie wracano do przedwojennych hitów, a także śpiewano przyśpiewki kresowe – często w języku białoruskim. W latach 70. i 80. XX wieku i obecnie podczas balów grają wynajęte zespoły muzyczne, a w repertuarze są największe przeboje polskiej i zagranicznej muzyki rozrywkowej.

W ostatnich latach po przerwie powrócono do tradycji balów organizowanych z okazji święta Ramadan Bajram. W roku 2009 wspólnie świętowało prawie 200 osób. Od tego czasu każdego roku, w pierwszy dzień świąt Najwyższe Kolegium Muzułmańskie Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP organizuje bale. Goście przybywają z bliższych i dalszych miejsc, z Białegostoku, Suchowoli, Sokółki, Suwałk, Bohonik, Kruszynian, Gdańska, Warszawy, Trzcianki, Wrocławia, Oleśnicy, Gorzowa Wielkopolskiego, ze Szczecina, a także z Kanady, Niemiec, Szwecji, Wielkiej Brytanii.

Bal tatarski (Białystok 2014).[4]

[2] Por. cały fragment o balach, A. Miśkiewicz, *Tatarska legenda. Tatarzy polscy 1945-1990*, Białystok 1993, s.56-58; A.A. Miśkiewicz, J. Kamocki, *Tatarzy słowiańszczyzną obłaskawieni*, Kraków 2004, s.147-150.

[3] A. Miśkiewicz, *Tatarska legenda. Tatarzy polscy 1945-1990*, Białystok 1993, s.58.

[4] Fotografia ze zbiorów Krzysztofa Mucharskiego

Współczesne bale sprzyjają konsolidacji społeczności tatarskiej z różnych części Polski, integracji międzypokoleniowej i zachowaniu tradycji kultywowanej od dziesięcioleci.

Dziś, tak jak i dawniej, bale są doskonałą okazją do wzajemnego poznania panien i kawalerów tatarskich – wiele par po takich balach zawiera związki małżeńskie. Niektóre starsze osoby twierdzą wręcz, że „każdy bal ma swoje małżeństwa".

Bal tatarski (Białystok 2016), foto Łukasz Mironiuk

Muzyczne próby

W rozpatrywaniu twórczości artystycznej Tatarów ważne są badania historyka dr. Aleksandra Miśkiewicza. Z uwagi na fakt, iż wśród Tatarów polsko-litewskich rzadko powstawały dzieła świadczące o oryginalnej twórczości, zadaje on pytanie: „Czyżby wśród członków tej wspólnoty zabrakło osób posiadających zmysł artystyczny i wrażliwych na piękno?". Zaprzecza jednak temu – wielu Tatarów zajmowało się grą na różnych instrumentach muzycznych. Jednak nie rozwijali oni swojego talentu, ani nie traktowali poważnie twórczości artystycznej. Miśkiewicz wskazuje, iż nawet w rodzinach inteligenckich, w których lekcje muzyki należały do powszechnej edukacji dzieci, obierano inne zawody. Ale dodaje znaczący fakt, iż raz tylko objawił się talent kompozytorski. W 1935 roku ukazała się w druku kompozycja Marii Achmatowicz-Kryczyńskiej – „Walc Księżycowy"[5].

Tatarzy angażowali się indywidualnie w działania artystyczne. Warto tu wspomnieć o zawodowych muzykach - rodzeństwie Bohdanowiczów z Białegostoku, którzy grali na instrumentach smyczkowych, o Emilu Buczackim, który występował w Teatrze Śląskim w Katowicach, Zbigniewie Koryckim – choreografie w Operze Wrocławskiej, Dżemilu Szczęsnowiczu – występującym w Teatrze Muzycznym w Szczecinie. W Tatarskim Zespole Dziecięco-Młodzieżowym Buńczuk, działającym od 1999 roku występowały dziewczęta grające na instrumentach: Elwira Szahidewicz – gitara, Oliwia Bukin – flet. Obecnie zawodowym muzykiem jest Maciej Mucha z Białegostoku, grający na trąbce, absolwent Akademii Muzycznej im. Fryderyka Chopina w Warszawie (2007) oraz Akademii Muzycznej im. Karola Szymanowskiego w Katowicach – Wydział Kompozycji, Interpretacji, Edukacji i Jazzu (2007).

Zespoły artystyczne

Przed drugą wojną światową Tatarzy starali się tworzyć przy własnych świetlicach amatorskie zespoły artystyczne. Inicjatywa ta budziła wiele kontrowersji wśród społeczności, gdyż ten rodzaj działalności nie był wcześniej znany i praktykowany. Starsze pokolenie upatrywało w występach artystycznych

[5] Tamże, s. 61-62.

sprzeniewierzenia się zasadom religii oraz czerpania z tradycji obcej środowisku tatarskiemu. Opinie te wynikały z niewiedzy o życiu i obyczajach narodów muzułmańskich, wśród których pieśni i tańce ludowe są obecne. Przed powołaniem zespołu artystycznego niejednokrotnie należało długo przekonywać rodziny tatarskie, aby pozwoliły dzieciom brać udział w występach.

Działacze amatorskiego ruchu artystycznego musieli zmierzyć się z poważnym problemem – brakiem własnej twórczości ludowej Tatarów polsko-litewskich. Nie posiadali oni pieśni i tańców, a wiersze pisane w języku polskim czy białoruskim nie mogły stanowić o odrębnej twórczości. Zespoły artystyczne układały zatem repertuar na podstawie znanego im folkloru polskiego. Powszechna była znajomość tańców kujawiaka i krakowiaka, przyśpiewek, polskich pieśni narodowych. Korzystano z twórczości pisarzy polskich, szczególnie tam, gdzie znajdowano wątki tatarskie np. *Sonety Krymskie* Adama Mickiewicza, *Beniowski* Juliusza Słowackiego. W tym miejscu najcenniejsze są badania dra Aleksandra Miśkiewicza, zatem polecamy uwadze fragment jego książki poświęcony Tatarom w okresie międzywojennym:

Myślano także o wzbogaceniu repertuaru zespołów artystycznych twórczością ludową krymską i nadwołżańską. Szczególnie starania w tym kierunku czynił Tatar nadwołżański, Kiembir Kiembirow, propagując folklor swego narodu. I tak – niektóre amatorskie zespoły artystyczne nieraz wykonywały utwory wokalne: raz polskie, a raz tatarskie. Te ostatnie, mimo pewnego emocjonalnego podejścia ze strony wykonawców, pozostawały niezrozumiałe tak dla samych śpiewaków, jak i dla słuchającej widowni. Nieznajomość języków tatarskich: krymskiego i nadwołżańskiego, różniących się między sobą, sprowadzała się do pamięciowego opanowywania przez zespoły chóralne niezrozumiałych tekstów i dość skomplikowanej melodii. Było to dość nużące i nie wywoływało specjalnego zainteresowania. Próbowano też wykonywać tańce tatarskie, lecz i tu natrafiano na duże trudności, chociażby z braku odpowiedniego choreografa, który potrafiłby prawidłowo ustawić tancerzy, nie obeznanych zupełnie z tańcem wschodnim. Poza tym nie potrafiono też przygotować odpowiednich strojów, nie znając wszystkich elementów, z których się one składały. Pomoc niektórych entuzjastów z grona emigrantów tatarskich była tu niewystarczająca[6].

Swoiste zespoły artystyczne organizowane były wśród członków tatarskich drużyn Związku Strzeleckiego, które powstawały od 1933 roku w Nowogródku i Słonimie. Ich celem było kształtowanie uczuć patriotycznych do Polski, przy jednoczesnym zachowaniu tradycji swego wyznania. Najjaśniejszym punktem był występ inaugurujący nowy rok szkoleniowy Związku Strzeleckiego w dniu 4 października 1936 r. W części artystycznej zaprezentowały się wszystkie nowogródzkie drużyny oraz sekcja dramatyczna strzelców tatarskich w repertuarze polskich pieśni i tańców ludowych. Publiczność urzeczona występem prosiła o jego powtórzenie. Sukces odniesiony przez młodzież tatarską należał do największych osiągnięć amatorskiego ruchu artystycznego Tatarów polskich[7].

Ciekawostką jest, iż w latach 30. XX wieku Tatarzy z Dobrudży w Rumunii odwiedzili Tatarów polsko-litewskich. W czasie gościnnych występów prezentowali pieśni i tańce m.in w Warszawie, Wilnie,

[6] A. Miśkiewicz, *Tatarzy polscy 1918-1939. Życie społeczno-kulturalne i religijne*, Warszawa 1990, s. 108-109.
[7] Tamże, s. 113-114.

Nowogródku, Haliczu, a nawet w Poznaniu. 7 grudnia 1936 roku wystąpili w Słonimiu w czasie Bajramu. Zaprezentowali tańce i piosenki krymskich Tatarów i Turków[8].

Zespół artystyczny młodzieży tatarskiej ze Słonima źródło A. Miśkiewicz, Tatarzy polscy 1918-1939. Życie społeczno-kulturalne i religijne, Warszawa 1990

Napis na fotografii „Słonimscy Młodzi Artyści Niech Żyją!!!" - zespół artystyczny młodzieży tatarskiej w Słonimie, lata 30. XX wieku[9]

Zespół BUŃCZUK

Buńczuk oznacza ogon konia owinięty plecionką z barwionego włosia, osadzony na długim drzewcu zwieńczony metalową kulą. Używany był jako azjatycki znak wojskowy głównie w Turcji osmańskiej przy wypowiadaniu wojny.

Zespół Buńczuk 15-lecie zespołu (grudzień 2015), foto Krzysztof Mucharski

Próby reaktywacji działalności tatarskiego zespołu artystycznego dokonywane przez Macieja Konopackiego w Białymstoku w latach 70. i 80. XX wieku spotykały się z oporem środowiska tatarskiego. Inicjatywy tego typu były bojkotowane z powodu strachu przed odkrywaniem własnego pochodzenia, co w kontekście niechęci Polaków do Związku Radzieckiego (gdzie po zmianie granic w 1945 roku znalazło się najwięcej rodzin tatarskich) było uzasadnione.

[8] Patrz: M. Radecka, *Moje wspomnienia (1)*, [w:] „Przegląd Tatarski", nr 3, 2011, s.16-21; M. Radecka, *Moje wspomnienia (2)*, [w:] „Przegląd Tatarski", nr 4, 2011, s. 20-21.

[9] Fotografia ze zbiorów Aleksandra Miśkiewicza

Kolejna próba stworzenia zespołu artystycznego prezentującego tradycje i kulturę Tatarów została podjęta dopiero pod koniec lat 90. XX wieku – w 1999 roku, kiedy to pod wpływem ówczesnej przewodniczącej Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej MZR w RP w Białymstoku, Haliny Szahidewicz, zrodził się pomysł stworzenia grupy. Powstał tatarski zespół dziecięco-młodzieżowy Buńczuk.

Dżaneta Miśkiewicz, foto ze zbiorów NKM MZR w RP

Emilia Mucharska, foto Krzysztof Mucharski

Nazwę Buńczuk przybrał w czasie występów na „Letniej Akademii Wiedzy o Tatarach Polskich" w Sokółce w sierpniu 2000 roku. Pierwotnie miał on charakter tylko wokalno-recytatorski z udziałem Oliwii Bukin grającej na flecie i Elwiry Szahidewicz, która grała na gitarze i śpiewała piosenki po polsku, dopiero po jakimś czasie zastępując go językiem tatarskim.

Halina Szahidewicz uczyła młodzież także recytacji fragmentów Koranu oraz wierszy poetów tatarskich w oryginale. Pierwszy występ miał miejsce na deskach Wojewódzkiego Ośrodka Animacji Kultury, a następnie w sokólskim kinie. Inicjatywa ta cieszyła się dużym powodzeniem wśród młodych muzułmanów mieszkających na Podlasiu i szybko zaczęła się rozwijać – pojawiły się tatarskie piosenki i tańce. Niektórych układów choreograficznych uczyła zawodowa tancerka Lewiza Bigbułatowa. Oryginalne stroje krymskie zostały wykonane w pracowni hafciarskiej Ajszy Osmanowej w Symferopolu.

Zespół tworzą dzieci i młodzież tatarska w wieku 6-30 lat.

Selim Mucharski[10]

Ajsza Jabłońska i Emilia Mucharska[11]

W programie Buńczuka są utwory poetów polskich, tatarskich i poezje poświęcone Tatarom m.in. Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Selima Chazbijewicza, Musy Czachorowskiego, Wiesława Kazaneckiego, Jana Leończuka, Stanisława Kryczyńskiego, a także piosenki tatarskie, tureckie

[10] Fotografia ze zbiorów NKM MZR w RP

[11] Fotografia ze zbiorów Krzysztofa Mucharskiego

i polskie, tańce w strojach i do melodii na motywach krymskich i baszkirskich. Narodowa artystka Baszkirii, Mamina Guzel, była autorką choreografii do melodii baszkirskich. W 2015 roku zespół nawiązał współpracę z tancerką Reginą Reshetovą, Tatarką z Krymu.

Działalność zespołu i poszczególne projekty związane z aktywnością dotowane są ze środków Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego, Urzędu Miasta Białegostoku, a także ze środków Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Założycielką i długoletnią opiekunką zespołu jest Halina Szahidewicz (z wykształcenia nauczyciel),

Halina Szahidewicz

Zasłużona działaczka polskiej społeczności tatarsko-muzułmańskiej, była długoletnia przewodnicząca Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej MZR w RP w Białymstoku. Inicjatorka rozlicznych przedsięwzięć kulturalno-społecznych i międzyreligijnych. Współzałożycielka i redaktorka rocznika „Pamięć i Trwanie", redaktorka antologii poezji tatarskiej „Oto moje dziedzictwo", członkini Rady Redakcyjnej kwartalników „Przegląd Tatarski" i „Muzułmanie Rzeczypospolitej". Członkini jury i konsultantka „Podlaskiej Oktawy Kultur" – festiwalu folklorystycznego w Białymstoku. Uczestniczka Inicjatywy Wydawniczej Çaxarxan Xucalıq.

Zespół Buńczuk wystąpił dotąd m.in. Białymstoku, Krynkach, Opolu, Warszawie, Wrocławiu Szczecinie, Gdańsku, Gdyni, Puńsku, Białej Podlaskiej, Krakowie, Zakopanem, Pieniężnie, Mszanej, Trokach, Wilnie, Poznaniu, Sokółce, we Włoszech - w Palermo. Zespół przedstawia swój program artystyczny na imprezach organizowanych przez Muzułmański Związek Religijny w RP, Związek Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej, władze miasta oraz na zaproszenie instytucji, które pragną promować wiedzę o polskich Tatarach.

Szczególnie uroczyste były dwa występy: podczas wizyty Księcia Walii Karola w Kruszynianach (16 marca 2010 roku) oraz podczas inauguracji obchodów 85-lecia Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP w Pałacu Prezydenckim w Warszawie (17 lutego 2011 roku).

Wiele wstępów ma wyjątkowy charakter, pokazuje otwartość Tatarów, chęć współuczestniczenia w wydarzeniach ważnych dla społeczności lokalnej.

Występ w Pałacu Prezydenckim, 17.02.2011[12]

[12] Fotografia ze zbiorów NKM MZR w RP

Zasadą zespołu jest, iż niezależnie od wieku i poziomu zaangażowania, wszyscy tancerze, muzycy i recytatorzy są cały czas członkami zespołu. Niektóre osoby z racji obowiązków zawodowych, nowego miejsca zamieszkania czy nauki nie występują już na scenie, ale chętnie pojawiają się na występach i spotkaniach okolicznościowych. Spora grupa osób tańczy okazjonalnie po wcześniejszych próbach z młodszymi członkami zespołu.

Obecnie grupą opiekuje się Anna Mucharska. Instruktorami są długoletni członkowie zespołu: Elwira i Stefan Szehidewiczowie. Założycielka zespołu nadal wspiera młodszych kolegów w pracy edukacyjno-artystycznej.

Zespół Buńczuk 15-lecie zespołu (grudzień 2016), foto Krzysztof Mucharski

W 2015 roku zespół świętował piętnastą rocznicę istnienia. Z tej okazji wydany został okolicznościowy album *„Buńczuk". 15 lat Tatarskiego Zespołu Dziecięco-Młodzieżowego* autorstwa Haliny Szahidewicz (projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji, obecnie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji).

Więcej informacji na temat zespołu:
https://www.facebook.com/Bunczuk.eu/?fref=ts
http://bunczuk.eu/

Opracowanie dr Barbara Pawlic-Miśkiewicz,
Białystok 2016